

Zatím jsme se zabývali čtyřmi z dvanácti smyslů: hmatem, životním smyslem, smyslem pro pohyb a rovnováhou. Rád bych vám je nyní ještě jednou krátce připomenul.

Již jsme urazili pěkný kousek cesty od chvíle, kdy jsme se pomocí svého hmatu rozloučili s kosmem. Ovšem myslet si, že hmatem pronikáme do světa, je velká iluze. Mnohem spíše nás pouze upozorňuje na svou vlastní tělesnost a my se tím oddělujeme z původní jednoty s kosmem.

Životním smyslem se noříme do svých životních procesů, do své tělesnosti, a tak zjišťujeme, jak se nám daří, jestli nejsme nemocní, jestli nemáme hlad nebo žízeň, nebo nejsme unavení. Hovořili jsme o bolesti a došli jsme k jejímu hlubokému kulturnímu smyslu, spočívajícímu ve skutečnosti, že bolest vždy poukazuje k tomu nejvyššímu v člověku a zejména nás varuje, když se od toho odchylujeme.

Skrze pohybový smysl si všímáme, že máme určitý, byť vlastně velmi malý podíl na rozhodování o tom, co bude naše tělo dělat. Můžeme přinejmenším vlastnoručně či „vlastnonožně“ pohybovat některými svaly. Tím nám vzniká možnost tělesného pohybu, a ten také prožíváme. V naší biografii je pak obsaženo velmi hluboké sepětí všech našich životních pohybů. Za naším vlastním životopisem leží skrytý plán. Plán, který jsme si sami napsali. Úkol, který jsme si uložili. Mohli bychom smysl pro pohyb nazývat i smyslem pro úkol nebo smyslem pro poslání, dokonce poslání v novozákonním, apoštolském smyslu slova. Sem patří vše, co se snažíme vyjádřit slovy „usilovat o naplnění ideálu“. Viděli jsme, že v tomto úkolu běží čas obráceně oproti pozemskému času. Neboť tento čas začíná od konce, od cíle. Náš úkol neprobíhá od narození k smrti, ale naplňuje se od smrti zpět k narození. A toto je také pramen, z něž vycházejí naše nejrůznější setkání. Na zemi prožíváme jen taková setkání, která jsme skutečně chtěli. Není tomu tak, že skrze řadu setkání si na konci něco uvědo-

míme, nýbrž tak, že se setkáváme s určitými věcmi proto, že jsme si předsevzali něco zde na zemi skutečně prožít.

A konečně svým smyslem pro rovnováhu se vracíme zpět do světa, vystupujeme ze sebe samých. Nemůžeme udržet rovnováhu bez vztahu k něčemu vnějšímu, mimo dosah nějakého silového pole. Ukázal jsem vám, jak je člověk velmi přesně založen na této rovnováze vzhledem k tomu, že máme skutečně vzpřímenou postavu. Právě této vzpřímeně stojící postavě vděčíme za svoji schopnost uvědomit si vlastní existenci, vlastní sestávání, svůj pocit: já jsem! Žádné zvíře nemá tento pocit. Jenom člověk může cítit, že existuje; jen člověk má vědomí svého já. Zajímavé na tom je, že díky skutečnosti, že existuji, že se mohu na chvíli zastavit, mohu zároveň zakusit existenci ostatních věcí. Asi si dovedete představit, že kdybychom byli pouze neustále kroužícími bytostmi zaujímavými neustále různé polohy, nikdy bychom se nemohli před něco v klidu *postavit* a říci: „Zde stojí strom, tady leží kámen.“ Nikdy bychom neřekli, že něco stojí, něco je, kdybychom sami nestáli.

Neméně pozoruhodná je i skutečnost, že jen člověk opravdu poznává věci kolem sebe. Zvířata věci nepoznávají. Nemyslete si, že třeba opice ví, co je to banán, nebo že veverka snad ví, co je to kaštan nebo bukvice! Oni to všechno ani vědět nepotřebují. Jejich „vědění“ je jejich instinkt. Svůj vztah k věcem si v sobě nesou již od svého narození. Nestojí proti nim, zachází s nimi bezprostředně a neomylně. Malé káčátko se nemusí učit, kde začíná voda a jak v ní plavat. Vodu vůbec nevidí jako takovou, tvoří s ní jednotu a plave v ní od prvního okamžiku, kdy se v ní ocitne. Neřekne: „Tak tohle jsem já, právě vylíhlé káče, a tohle je voda, obě existujeme, tak si teď půjdu zaplavat.“ Největší přínos zvířecích instinktů spočívá v tom, že právě díky nim si lze celou tuto namáhavou okliku ušetřit. Nicméně člověk je právě proto vzpřímeně stojící bytostí, aby si uvědomil svou existenci a s ní i existenci všeho ostatního. Když udržujeme rovnováhu, nenacházíme se jen v sobě samých, ale objevujeme zároveň také prostor, prostor našeho bdění, který nás spojuje s ostatními. A jakkoliv nám může znít zvláště, že máme tento prostor naplnit, tak v případech, kdy se nám to nedaří, jako na moři nebo nad hlubokou propastí, se cítíme velmi nepříjemně, pocítujeme strach a ztrácíme pevný základ své existence. Pak se nám může i stát, že se z nevolnosti pozvracíme; tedy vlastně se pokusíme tento prostor vyplnit alespoň fyzicky, snažíme se hmotně nahradit něco, co bychom jinak měli provést duchovně.

Nezapomeňme přitom, že nejsme jen vzpřímeně stojící bytostí s nohama, které lze přitisknout jednu k druhé, a rukama, které lze těsně přimknout k tělu. Jsme také bytostí, která se dokáže položit úplně horizontálně na záda. To žádné zvíře nedokáže. Vertikála znamená: bdění, být plně zde, inkarnovaný. Horizontála: hluboký spánek, být někde daleko, exkarnovaný. Jen člověk se takto pohybuje mezi nebem a zemí sem a tam. Na zemi se připravujeme na nebe a v nebi se připravujeme na zemi. Zvířata plují stále v jakémisi kosmickém snění uprostřed mezi tím, ve střední říši mezi Zemí a Měsícem.

Tyto čtyři smyslové orgány nazýval Rudolf Steiner *tělesné* nebo *fyzické smysly*, protože poskytují především poznatky a základní orientaci týkající se našeho těla. Těmito čtyřmi smysly jsme zásadním způsobem spojeni se svým tělem.

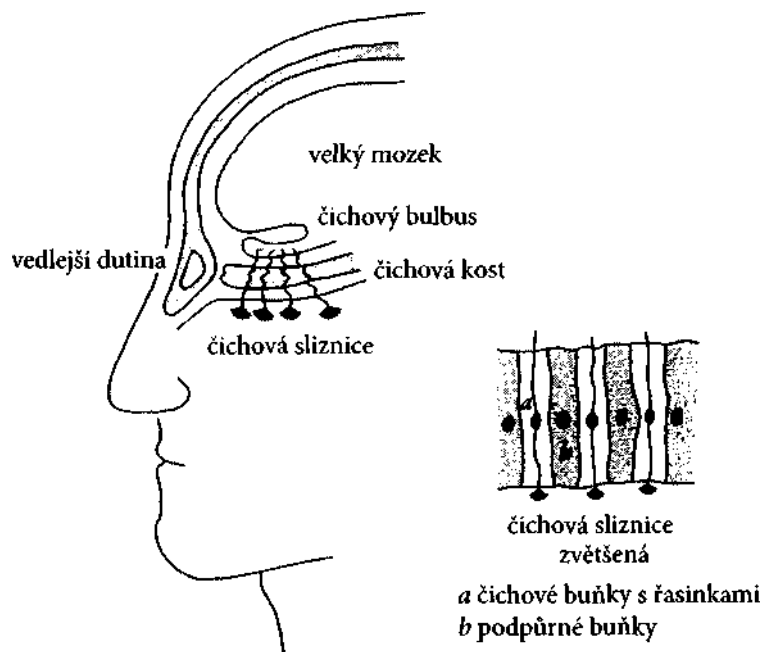
Nyní přejdeme ke čtyřem velmi odlišným smyslům. Budou to: čich, chuť, zrak a smysl pro teplo. Brzy uvidíte, že právě jimi se člověk může spojovat se světem. V nich nastává veliký boj lidské duše se světem. Často se charakterizují tak, že u nich jde o vlastnosti věcí. Skutečnosti jako je vůně, chuť, barva a teplota označujeme jako kvality. Možná, že byste v této skupině ještě rádi viděli sluch. Nicméně se vám pokusím později vysvětlit, proč sluch patří do jiné skupiny než tyto čtyři smysly, kterým říkáme *duševní smysly*.

Začněme nejprve svým *čichem*. Všichni cítíme nejrůznější vůně a pachy, a tak si můžeme položit otázku, o co vlastně při čichání jde. Určité je to něco dost odlišného od vnímání chutí. Když vnímáte chuť, něčeho se dotýkáte a zároveň si uvědomujete tu malou plochu svého vlastního tělesného povrchu, kterou se to děje. Při čichání *musíte* vdechovat, *musíte* něco, co je venku, skutečně přijmout do sebe. U žádného jiného smyslu než čichu nezažívá člověk pocit, že vlastně *nemá* co dočinění s nějakou hranicí. Zde nikdy nemáte dojem: teď jsem na něco narazil! Místo toho máte u vnímání čichem silný dojem, že vás něco přemáhá, přepadá. Má to svoji logiku: musíte přece pořád dýchat. Nemůžete si říct: „Nechci nic cítit, vydržím teď pět minut nedýchat.“ Jste donuceni něco čichat. Můžete se vyhnout tomu něco ochutnat, ale nemůžete se donutit to necítit. To je pro čich velmi charakteristické a vyplývá to z naší vazby na dýchání, které mimo jiné předává do krve i aromatické látky. Když je nějaká aromatická látka přítomná, nemůžete se jí vyhnout. Až se budeme zabývat chutí, potvrdíme si, že tam nastává úplně jiná situace. Vůně nebo zápach vás ale vždy přemůžou, podmaní si vás.

Co se ale děje při tomto podmanění? Máme při něm vlastně velmi silnou potřebu na chvíli zapomenout sami na sebe. Když něco vní-

máte čichem, cítíte se jako nádoba, která vnímá svůj vlastní obsah. Nikdy nemáte pocit, že čichový vjem cítíte pouze ve svém nose. Aby to bylo jasnější, zkuste si porovnat dva následující případy. Když si čichnete ostré hořčice, nebudete nosem ani tak čichat, jako spíš podráždíte svou nosní sliznici do té míry, že uvedete do činnosti životní smysl. Životní smysl je činný všude tam, kde můžete vnímat bolest, tedy i ve všech smyslových orgánech. Tak jako můžete mít bolesti očí nebo ucha, můžete mít i bolesti nosu. Hořčice vlastně nijak nevoní, hořčice vás bolí v nose, přesněji na vaší nosní sliznici. Když ale přivoníte k růži nebo máte jiný, třeba i nepříjemný čichový vjem, je nevyhnutelně celá vaše bytost naplněna touto vůní. Proto také může být vůně omamující. Ztrácíte totiž zároveň své bdělé vědomí. Asi jste také mnozí zažili, že když přijdete do místnosti, ve které jsou smíchány různé pozoruhodné vůně, lze v takové místnosti jen těžko vést vážný rozhovor a tvořit myšlenky. Na druhou stranu je úžasné, že je fyziologicky dáno, že nemůžeme nic cítit příliš dlouho. Po několika málo minutách i v nejodporněji páchnoucí místnosti přestáváme zápach vnímat. Pak musí někdo jiný přijít do místnosti a upozornit nás na to opět otázkou: „Jak můžeš vydržet v takovém smradu?“ Teprve kdybychom sami vyšli z místnosti a opět se do ní vrátili, ucítíme zápach znovu. Pro člověka je charakteristické, že to, co ho omamuje a co tak nesmí činit zjevně, je skrze čich vždy znovu zatajováno.

Povím vám nyní něco o čichu z běžného fyziologického hlediska. Víme, že u člověka je čich velmi málo rozvinutý oproti dokonalosti, které dosahuje u většiny zvířat. Samozřejmě jsou tu výjimky, ale obecně mají zvířata mimořádně dobrý čich. Nejde jen o psy, kteří mohou vnímat čichem tak dokonale, že je to pro nás přímo nepředstavitelné. Kdyby tu teď s námi seděl pes, vnímal by symfonii vůní - přičemž

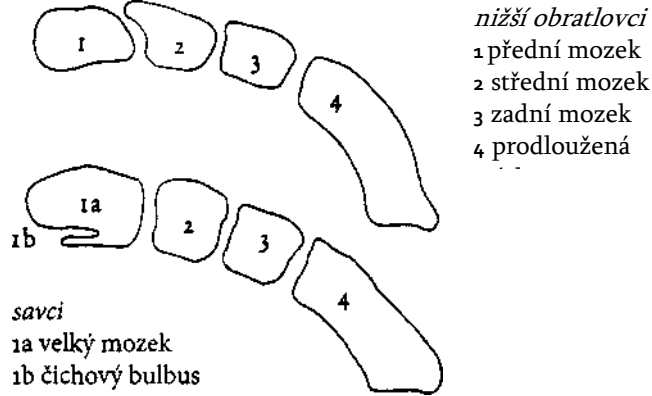

Z čichové sliznice procházejí čichové buňky přes síťovitou čichovou kost do čichového bulbu, který je součástí mozku

i v symfonii mohou být falešné tóny; rozsáhlé intervaly, pravděpodobně mocné melodie a hudební díla. Nemáme žádnou představu o tom, co se děje, když pes sleduje stopu; je to pro nás nepochopitelné. Tak slabě je u nás tato schopnost rozvinuta. Je typickým lidským znakem, že naše čichová sliznice je jen slabě vyvinutá a má velmi malou plochu.

Podívejte se nyní na tento obrázek. Vše je zachyceno jen zhruba, ale můžete rozeznat, kde se nachází čichová kost a velký mozek. Povrch čichové sliznice je tvořen jednoduše vrstvou nervových buněk, z jejichž jádra vedou vlákna směrem dolů a trčí jako malé štětečky do nosní dutiny. Na druhou stranu pak vedou vlákna přes čichovou kost do čichového bulbu, který je součástí mozku.

Jedná se o nejkratší nervová vlákna ze všech našich smyslových orgánů. Srovnáme-li to například s okem, zjistíme, že dráha mezi

okem a mozkem je mnohem delší. Stejně tak v případě chuti je od jazyka do mozku docela daleko. Nebo dokonce hmat: než se vzruch dostane z prstu u nohy do mozku, má za sebou opravdu kus cesty. Musíte si uvědomit, že vše, co třeba takový pes na ulici vnímá, když pobíhá a čenichá, okamžitě „buší“ na jeho mozek. Čichový vjem do nás vstupuje skrze jakési předsunuté postavení mozku, které je jen několik milimetrů vzdálené od něj samotného.

U zvířat, která mají čenich, prochází vzduch při dýchání také mnohem blíže podél čichové oblasti. U člověka je tomu trochu jinak, protože nosní dutina je umístěna více nad ústní dutinou.

Naše čichová sliznice má plochu jen asi 5 cm², zatímco u německého ovčáka je to 150 cm²! To je přibližně plocha malého talířku. Když budeme počítat čichové buňky, skončíme u člověka přibližně s 5 miliony, zatímco u psa se dostaneme na 220 milionů. Pes by tedy měl mít přibližně čtyřiačtyřicetkrát lepší čich než člověk. Měření ovšem ukazují, že jeho čich je lepší milionkrát. To má nepochybně příčinu v tom, že u psa je čich primárním smyslem a neustále ho „trénuje“.

Podívejte se nyní na výše uvedená schematická vyobrazení. První ukazuje nervový systém nižších obratlovců. Například u obojživelníků, tedy u žab a mloků, můžeme mozek rozdělit na přední mozek, mezimozek, střední a zadní mozek. Ty pak přecházejí v prodlouženou

a v páteřní míchu. Přední mozek je u nižších obratlovců a také u ptáků hruškovitého tvaru. Na druhém obrázku je hned zřetelné, že se nejedná o nižšího obratlovce, ale o savce. Lze to poznat okamžitě z toho, že přední mozek již není hruškovitého tvaru, nýbrž je rozdělen na dvě části: má malý přívěšek. Jakmile máme před sebou hruškovitou formu, můžeme si být stoprocentně jistí, že se jedná o obratlovce nižšího než savce. Teprve u savců se totiž čichové centrum stává oddělenou součástí mozku, čichovým bulbem. Když nyní porovnáme čichový bulbus u různých savců, můžeme vidět následující věc. Například u medvěda je tato část ještě značně velká, stejně jako u psů. U opic však už zbývá z této části jen malý kousíček. Když se podíváme na člověka, vidíme, že je to již jen nepatrný tenounký výběžek. Je tedy třeba si uvědomit, že pro čich používáme jen tenounký výběžek mozku. Možná víte, že mozek se dělí na různé záhyby nazývané mozkové laloky. Náš malý výběžek není žádný nerv, ale skutečný mozkový lalok, který se postupně značně scvrkl.

Jaký význam má tento rozdíl ve stavbě mozku u savců a ostatních obratlovců? Ukazuje na to, že čich u zvířat hraje tak silnou roli, že se mu věnuje celý mozek a ne jen nějaká vyčleněná oblast. Zvíře je prakticky úplně a zcela čichem. Víte, že zvíře je bezprostředně spojeno se světem; a tělesným orgánem tohoto spojení je čich. Můžeme sem dokonce postavit rovnítko. Čich je roven instinktu, instinkt je roven čichu. Nebo vyjádřeno obecněji: *instinkty užívají především čichový orgán.*

Z toho lze pochopit, že zvíře je neodlučně spjato se světem a že ho skrze něj neomylně vedou jeho instinkty. Byly o tom zjištěny fascinující skutečnosti. Například losos se díky svému čichu dokáže strefit zpět do potoka, ve kterém se narodil, kde se vylíhl z jikry. Pokud člověk jeho čichové ústrojí zalepí, žádný losos se nevrátí domů. Představte si to: zvíře, které ještě ví, kde se narodilo, kde se vylíhlo z vajíčka. Losos žil v moři, ale přesně si pamatuje, jak se skrze všechny možné řeky, říčky a potoky dostane až do svého rodiště. Něco tak velkolepého je možné jen díky čichu.

Možná ale namítnete: „Je přece mnoho zvířat, která nemají vůbec žádný čich. Co třeba taková slepice, má vůbec nějaký?“ Přesto má i mozek slepice hruškovitý tvar. Abych to osvětlil, vrátím se ještě

jednou k člověku. Rozlišujeme lidi auditivně a vizuálně orientované. Mnozí lidé si něco zapamatují lépe, pokud to nejprve uvidí. Jiní zase žijí spíše ve světě tónů a hudby. Tento rozdíl je všudypřítomný. Každý jsme buď „divák“, nebo „posluchač“. Jeden má sklon pamatovat si lépe to, co uslyší, zatímco ten druhý si lépe vybaví to, co viděl na vlastní oči. Zvířata jsou výhradně „rhinitivně“ orientovaná („rhis“ je řecké slovo pro nos). Existují tedy „zrakovní lidé“ a „sluchovní lidé“, ale výhradně „čichová zvířata“. Všechna zvířata jsou „čichavci“. Tak je „živočichem“ i slepice. Když najde něco k sezobnutí, podívá se na to nejprve šikmo zprava, pak šikmo zleva, a pak to mezi těmito dvěma zornými poli sezobne. Háček je v tom, že slepice zrno vlastně nevidí, všechno totiž interpretuje jako čichový vjem. Musíte si zkusit představit, že pro zvířata, která ve vnějším slova smyslu nečichají, se všechno, co vnímají, vnitřně interpretuje jako čichový vjem. Je to nutnost vyplývající z jejich mozkové struktury. Tak si také můžeme představit, že čím nižší třída obratlovců, tím silněji je svými instinkty navázána na okolí. V dalším vývoji - přičemž savci představují velký vývojový krok - se čichová oblast odděluje: u psa je ještě velmi velká, u vyšších zvířat pak čím dál tím menší, ze všech zvířat pak je nejmenší u opic. Konečně u člověka je již velmi malá. Mimo to se po narození čichová oblast smršťuje (stejně jako chuťová). Člověk nemá být žádný zevní čmuchar. Vše u něj má být zvnitřněno.

Obecně je také známo, že čím vyšší zvíře, tím lépe je lze vycvičit. Čím volnější je totiž jeho spojení s instinkty, tím snáze můžeme na jejich místo vsunout různé ztřeštěnosti. Náš svět je toho plný. Neustále se snažíme zkoumat chování zvířat v různých situacích a vymýšlíme stále nové způsoby, jak dělat ze zvířat šašky. Věda přitom přichází na to, že čím menší je onen zakrnělý čichový lalok a čím větší je mozek, tím větší dispozice má dotyčný tvor k tomu, aby ze sebe nechal dělat šaška. Což koneckonců není žádný nový objev a víme to o sobě už dávno.

Vidíte tedy zřetelný rozdíl mezi čichem a instinktem na jedné straně, rozumem a poznáním na straně druhé. K tomu také máme mozek, abychom se naučili to, co jsme zapomněli. Zvířata rozumí svým nosem celému světu. Čím vyšší zvíře, tím je jeho nos menší. U lidí je pak instinkt víceméně pryč. Místo něj máme ten báječný orgán: velký mozek. Není na nic specializovaný, nýbrž je sklenutý jako panteon všech různých bohů.

Máme tomu rozumět tak, že v lidském čichu již instinkt nehraje

žádnou roli? Jistěže stále hraje, a jeho roli bychom neměli podceňovat. Přemýšleli jste někdy o tom, díky čemu se z vás stali řádní lidé? Za to můžeme všichni poděkovat svému nosu. Určitě vás přece maminka učila: „To je fuj! Ee! Na to nesahej.“ Nebo: „To je dobrůtka, dej si.“ To je u zvířat bez problémů. My se to ale musíme naučit. Učíme se, co je „ee!“ a co voní. Když se například budete sprchovat jen jednou měsíčně, bude to zdrojem čichových vjemů, vůči kterým lze předpokládat určité negativní předsudky vašeho okolí. V tomto ohledu jsou čichové vjemy jistě smysluplné.

Specifické kvality čichových vjemů jsou velmi málo vynášeny do vědomí. Asi bychom na místě dokázali uvést výčet různých chutí: sladké, kyselé, hořké. S výčtem základních čichových kvalit bychom to měli těžší. Je nesmírně složité popisovat čichové vjemy. Jistěže dokážeme říci, že něco voní po hřebíčku, nebo jako růže či sýr! Ale nějak klasifikovat tyto dojmy nedokážeme. Ve svém nose žijeme v takovém ospalém stavu, že musíme vždy použít něco konkrétního z viditelného světa, abychom mohli označit čichový vjem. Při popisu čichových vjemů se prostě neobejdeme bez pomůcek. Oproti tomu třeba barvy můžeme rozdělit a přiřadit k jednotlivým barvám duhy. S čichovými vjemy je to nemožné. Abyste je zařadili, můžete poukázat jen na jiné věci. V zásadě ale jedno obecné, byť velmi hrubé dělení provést umíme, a sice jestli něco voní nebo páchne, čili jestli to má dobrý nebo špatný zápach. A to je koneckonců to nej důležitější rozlišení, které je základem hygieny.

Jakmile máme čichový vjem, ihned rozlišíme, jestli je něco dobré nebo špatné, jestli to smrdí a páchne, nebo jestli to voní. To je nesmírně důležitá rozlišovací schopnost. Nicméně pojem hygieny může jít mnohem dál. S naším nosem jsou totiž spojeny i mnohem hlubší, náboženské významy rozlišování na dobré a špatné. To se týká i zvířecích instinktů. Zvířata přesně vědí - a sice každé za sebe - co je pro ně dobré nebo špatné. Vědí to instinktivně. Závisí na tom jejich přežití.

Již jsem vám řekl, že každý ze smyslů je pro člověka učitelem - nebo přinejmenším být může: Samozřejmě také můžeme být k něčemu slepí a hluchí. Jak bychom ale vyjádřili skutečnost, že někdo takříkajíc nechce naslouchat svému čichu? Existují slepí a hluchí. Ale nemít čich - jak to jen nazvat? Neznám pro to žádné slovo. Koneckonců se pohybujeme v podivuhodné oblasti, kde je vše méně vědomé, a je těžké hledat slova. Nicméně z toho, co jsem vám řekl, můžete vyvodit, že v oblasti čichu máme co dělat se základem své vlastní morality. Základem čichu je, že musíme každou věc posoudit, a také

to neustále v hlubších vrstvách své psychiky děláme. V jazyce pro to najdeme pozoruhodné projevy. Říkáme: „Samochvála smrdí!“ A říkáme také, když nějaká záležitost není úplně čistá, že smrdí. Tedy i pro úsudky v těchto vyšších rovinách saháme často k výrazům spojeným s čichem. Jak si například představujeme peklo? Samozřejmě tam bude asi temno a horko, ale určitě tam bude špinavo. Ani samotného ďábla si nepředstavujeme umytého. Nebylo by to snad absurdní?

Když budete číst Dantovo *Peklo*, musíte si občas v prvním díle zacpávat nos. A v *Parsifalovi* Wolframa z Eschenbachu je obšírně pojednáno o zápachu Amfortasova z hříchu pocházejícího zranění, který nešlo přehlušit žádnou pozemskou vůní. Je skutečně velkolepé sledovat, jak lidé dříve věděli, že moralita člověka kolem sebe šíří nezaměnitelnou vůni nebo zápach. A samozřejmě na druhé straně si nedovedeme představit ráj bez těch nejlibějších vůní: růže, jasmín, frézie! Stejně tak k náboženským obřadům patří vykuřování kadidlem z posvátných bylin.

Přečtu vám teď krátký úryvek z Bible, a sice z 2. Listu Korintským (B21,2K 2,14-16): *Ale díky Bohu, který nás stále vodí v Kristově vítězném průvodu a všude skrze nás šíří vůni svého poznání! Pro Boha jsme totiž Kristovou líbeznou vůní mezi těmi, kdo jsou zachraňováni, i mezi těmi, kdo hynou. Jedněm jsme smrtelnou vůní ke smrti, druhým jsme vůní života k životu.*

Také z *Egyptské knihy mrtvých* se lze mnohému přiučit. Ukazoval jsem vám okamžik vážení duše zemřelého. Poté je zemřelý odveden do duchového světa. Tam k němu ze sluneční sféry přistupují bohové. A co myslíte, že udělají? Přičichnou k němu! To první, co je na zemřelém posuzováno, je jeho morální kvalita. Egypťané věděli: hierarchie „přivoní“ k zemřelému člověku, a ten nemůže nic skrýt.

Musíme být velmi vděční za tento nástroj, protože díky němu vnímáme na zemi hodnotu věcí. Kdybychom se jako dítě nenaučili rozlišit odporné a dobré, nemohli bychom v pozdějším životě prožít žádné morální kvality. Často vidíme, jak ty nejvznešenější věci vznikají z životadárného hnoje. Je to starý alchymistický princip. Skrze svět vůní a zápachů vzniká morální vztah člověka a světa. Chápete jistě, že nemůžeme „zevně“ cítit, jestli je někdo či něco morální nebo nemorální; na to bychom potřebovali božský nos. Nemáme k dispozici ani onu váhu duší. Ale právě v době, kdy morálka stále častěji vyžaduje určité úsilí, musíme svůj čich v některých oblastech rozvíjet i duchovně. Ještě se k tomu později vrátím, až se dostaneme k tématu, jak spolu mnohé smysly musí spolupracovat. Nejsem si jistý, zda tuto morální stránku čichu zohledňuje parfumerský průmysl. Obávám se však, že nikoli. Neboť právě proto, že čich má tak úzké sepětí s instinkty, existuje také silná vazba mezi vůněmi a pudovým životem člověka. Pravděpodobně je to spíše tato stránka - i s jejími potenciálně démonickými aspekty - kterou se parfumerství snaží oslovit: lidská pudovost, ke které patří i velká část lidské sexuality. Přesto můžeme svůj čich, i když je tak silně svázán s pudy a instinkty, díky jeho morálním aspektům „školit“ v rozlišování dobrého a zlého. I když budeme pozorovat obraz nebo poslouchat hudbu, můžeme se učit poznat z jejich vůně, zda jsou čisté, nebo jsou „ee!“.

Podívejme se nyní pozorněji, kde se ten malý kousek sliznice, který našemu čichu slouží, vlastně nachází. Jak víte, u člověka má vyhrazené jedno přesně dané místo: nos. U zvířat může mít i zcela odlišné umístění. Teoreticky bychom si ho dokázali představit jinde i u člověka. Proč je tedy u člověka zrovna tam, kde je? Co vlastně vyjadřuje náš nos? Co je vlastně nos? Pokud budete mít příležitost důkladně si prohlížet nějaké opice v zoo, může vám na nich přijít něco velmi podezřelé, jako by jim něco chybělo: nemají žádný nos. Nos najdeme pouze u člověka. Věděli jste to? Nos má výlučně člověk. Jak pozoruhodně málo toho víme o těch nejprostších věcech. Vždyť není to naprosto ohromující, že jediný tvor s nosem je právě člověk? Je to zajímavá věc: u všech savců je tento mozkový lalok, čichový bulbus, zřetelně oddělený, co ale zřetelně oddělené není, je jeho umístění. U zvířat nemůžeme mluvit o nose, protože horní ret a čichové ústrojí jsou srostlé v jeden celek. Zkrátka: zvířata mají čenich. Opice přitom vynaložily zoufale mnoho úsilí, aby se v obličeji co nejvíce přiblížily člověku. Nepodařilo se jim to.

Samozřejmě, že příroda vždy obsahuje i zajímavé výjimky. Na Borneu žije kahau nosatý (viz obrázek na další straně). Ten má nos,

a jaký! U samců se jedná o objemný vak, u samic o frivolní špičatý nosík. Ostatní opice na podobná řešení rezignovaly: než tohle, to radši nic!

Jaký to má význam? Proč se to zrovna u lidí povedlo lépe? Abychom si to vysvětlili, musíme si toho o nosu říci trochu víc. Víte, nos je opravdu velmi lidský. Každý má jiný nos a nic není na člověku tak charakteristické, jako právě nos. To je jev dobře známý hercům. Vědí, že když se nechtějí dát poznat, nepomůže jim žádná změna hlasu ani výrazu obličeje, vždycky budou trochu k poznání. Pokud si ale vezmou jen malý kousek plastelíny a změní tvar svého nosu, stanou se najednou pro celé publikum někým úplně jiným. Je to skutečně pozoruhodné: poznáváme jeden druhého podle nosu. Jsou některé příležitosti, kdy nechceme, aby nás někdo poznal, například masopust. Co pro to musíme udělat? Místo abychom skrývali své uši nebo oči, zakryjeme nos. Místo něj si nasadíme tak velký nos, že náš obličej už vůbec nevypadá jako lidský. Nos musí pryč, protože naše já, naše osobnost se má skrýt. Vezměte si takového klauna. Postava klauna se v umění vyvinula z postavy odsouzence k upálení. Na cestu na popra- viště mu dali kutnu a bílou košili, jeho čepice byla popsána posměšky. Odtud pochází postava klauna. Jen musel ještě odložit i poslední zbytek lidské důstojnosti: svůj nos.

Jak vidíte, orgán, kterému vdčíme za své mravní cítění, je umístěn na přesně vybraném místě. Nemůže být nikde jinde než v nose, protože právě zde je člověk skutečně člověkem. Proměny našeho nosu také kráčí ruku v ruce s proměnami naší osobnosti od kolébky až k hrobu. Nos je prostě výsostně lidský.

Ještě zřejmější to bude, když si představíte hlavu nějaké šelmy, třeba lva. Může to být ale i vaše kočka. Co vidíte? Lev i kočka mají něco téměř jako nos. Když půjdete do zoo a porovnáte si hlavu kočkovité šelmy s hlavou opice, zjistíte, že šelmy jsou mnohem podobnější člověku. A proč? Právě proto, že lev má něco skoro jako nos.

Není

Kahau nosaty.
(L' Atlas de la Vie Sauvage, Amsterdam 1973)

to sice žádný skutečný nos, nicméně přesto jen díky tomuto „nosu“ mají kočkovité šelmy nejkrásnější mimiku ze všech savců. A proto se na nás kočky dívají tak lidsky, mají skoro oduševnělý lidský obličej.

Nyní musím trochu zabrousit do okultní vědy. Původně jsme totiž i my byli především bytostmi čichu. Jde o vývojové stádium, které kdysi prodělal i člověk. Tento stav ale musel postupně ustupovat: museli jsme ztratit instinkty, abychom se stali svobodnými bytostmi. Již zmíněný lalok se oddělil od mozku a postupně zakrňoval až do dnešní velikosti. V budoucnosti by se to všechno mělo opět změnit.

Změna je život! Zkuste si vybavit ten známý příběh o Oidipovi. Jednoho dne stanul před sfingou a měl uhodnout hádanku, byla to zásadní evoluční otázka: „Co jde ráno po čtyřech, v poledne po dvou a večer po třech nohách? Oidipus odpověděl hned: „Člověk.“ Proč? Většinou se hádanka vysvětluje tak, že člověk jako malé dítě leze po čtyřech, později kráčí vzpřímeně po dvou nohách, a když zestárne, opírá se při chůzi o hůl. Ještě teď si velmi přesně vzpomínám, jak jsem jako dítě nemohl pochopit, proč se po takové jednoduché odpovědi

sfinga vrhla do propasti. Byl jsem s tím velmi nespokojený. Vždyť v mýtech jde přeci o tak důležité věci a takovéto vysvětlení bylo prostě příliš jednoduché. Však také už u Platóna se můžeme dočíst, že u každého mýtu existuje dvojí vysvětlení: jedno exoterní pro všechny a druhé ezoterní pro ty, kdo usilují o hlubší poznání. A tak má i příběh Oidipa a sfingy své ezoterní vysvětlení.

K jeho ozřejmění ale bude potřeba, abychom se nyní podrobněji zabývali otázkou evoluce a vývoje jako takovou. Anthroposofie umožňuje pochopit, že vše, celé stvoření, povstalo z ducha, z božských myšlenek nebo spíše z božské moudrosti, a sice v postupných vývojových fázích. Dnes si běžně představujeme, že věci se vždy měly tak, jak je tomu i dnes, že vše bylo rozdělené do stejných kategorií. Taková představa je ale falešná! To, co dnes vnímáme jako smyslovou skutečnost, bylo kdysi mnohem více proniklé životem, i anorganický svět, svět neživé hmoty byl živý. Země jako těleso byla živá. Embryologie nám poskytuje zhuštěný obraz velkého procesu lidské evoluce. Nejprve je vše ještě zcela pohyblivé, formy jsou téměř tekuté, průhledné a teprve postupně se objevují v rostoucím organismu zřetelnější tvary, život z určitých míst ustupuje. Tak vznikají jednak zuby, jednak kosti, které jsou nejprve chrupavčité. Stojí také za povšimnutí, že embryo je nejprve oboupohlavní, k rozdělení na mužskou nebo ženskou bytost dochází později. - Světovou evoluci si musíme představit právě jako embryonální vývoj, vývoj od živé pohyblivosti k umrtvené štruktúrovanosti.

Tyto věci vylíčil Rudolf Steiner velmi podrobně na základě svého duchovního bádání. Popisuje, jak v jednom z dřívějších období vývoje Země a lidstva - nazývá je lemurskou dobou - nebyla ještě jednotlivá skupenství hmoty: pevné, tekuté a plynné, tak jasně odlišena jako dnes a vše se nacházelo ve vířivém, žhavém, vulkanickém pohybu. I člověk byl tehdy ještě zcela měkký a tvárný. Byl bytostí se čtyřmi končetinami plavající v rosolovité tekutině. A především nebyl ještě pohlavně diferencovaný; byl zároveň mužem i ženou, čili hermafrodit (Hermes a Afrodita). Jeho duše mohla ještě zcela libovolně utvářet vlnící se, tekutou hmotu. A každý člověk mohl sám bez nutné asistence dalšího člověka zplodit potomka. Můžete to také najít velmi podrobně popsáno u Platóna, který ovšem posouvá tyto události do pozdějšího

atlantického období.

K důležité změně došlo, když se značná část vulkanické činnosti zkoncentrovala a oddělila ve formě Měsíce tak, že od té doby může Země ovlivňovat zvenčí. Náš dnešní Měsíc je ochlazený, vyhaslý pozůstatek původně vulkanického tělesa. Stále se ale stará o pohyblivý prvek světových moří, jak se projevuje v přílivu a odlivu.

Poté, co se tedy na konci lemurského období Měsíc oddělil od Země, se dění na ní uklidnilo a zchladilo. Vedlo to k něčemu, co bychom mohli přirovnat k procesu srážení nebo sedimentace, a člověk začal chodit po dvou nohách, tedy vzpřímeně. Zbývající dvě končetiny se tím uvolnily jako paže a dlaně, předpoklad každé vyšší kultury. Postupně došlo i k oddělení obou pohlaví a k rozmnožování jsou od té doby potřeba dva. Země byla stále značně „ohnivá“ a lidé mohli žít jen v klidnějších oblastech. Nakonec celá Lemurie zanikla v ohnivě katastrofě. Jen malá část lidstva tuto katastrofu přežila a mohla pokračovat dále do období Atlantidy.

Atlantské období poskytlo člověku ještě pevnější základ, po kterém mohl kráčet vzpřímeně a učit se stále lépe používat své ruce. Nicméně se tento svět ještě zcela halil v mlze a vodní páře. Teprve když Atlantida zanikla v početných potopách, vznikl nám známý, jasný a zřetelný obraz světa.

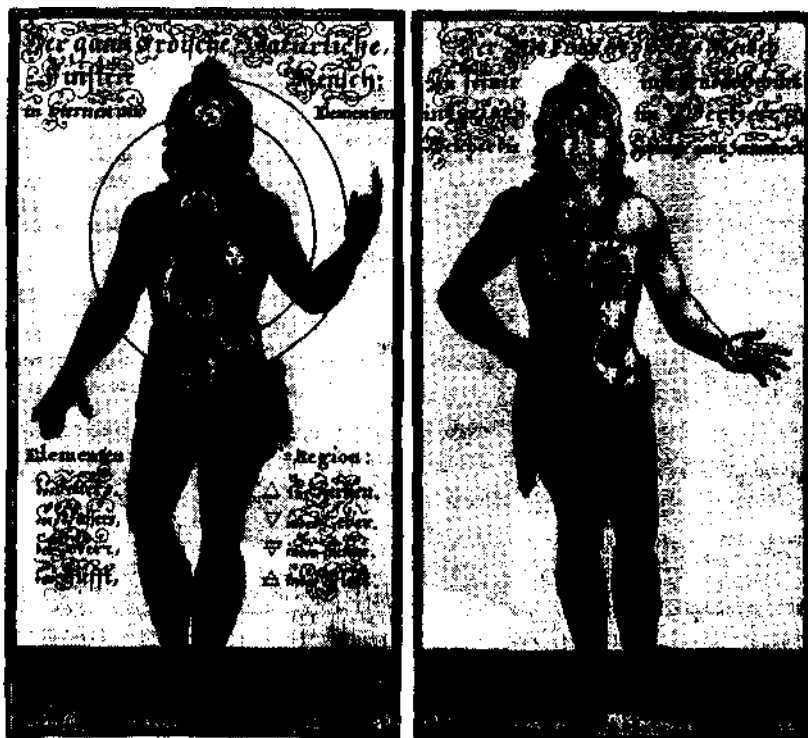
Posledním obdobím, ve kterém bude vzpřímená chůze kulminovat, je naše dnešní poatlantská doba. Zkusme se na chvíli zastavit u toho neuvěřitelného přechodu k ní: předtím bylo vše kalné, zamížené a tmavé, nyní vzniká čirý vzduch, křišťálová voda, vzdálené obzory a také - duha. Tvoří se i to nejkrásnější, co může vzniknout z pevné neživé hmoty: průzračné krystaly minerálů. Teprve nyní se dá mluvit o skutečné pevnině, která se zdvíhá z čistého moře jako pohoří. Člověk smí vdechnout jemný vzduch a probouzí se do čiré průhledné atmosféry, v níž může obdivovat hru světla a mraků. Nejprve objevuje jasné tóny, později si pozvolna uvědomuje i modř oblohy. Nastává také zřetelný předěl mezi horkem - zvýšeným vulkanismem - a chladem: na zemi se snášejí první sněhové vločky, hladiny se pokrývají vrstvou ledu, hluboko pod zemí krystalizují minerály. A mezi dole a nahoře se nachází zelená rostlinná říše, prostředník mezi sluncem

a člověkem. Říše, která nám poskytuje kyslík k dýchání. Lidé získali svou pevnou podobu, stejně jako všechno ostatní. Každý porod, přechod z plodové vody na tvrdou zem, nám připomíná tento přechod z atlantské do poatlantské doby.

Poatlantská doba se dá rozdělit na sedm po sobě jdoucích epoch, z nichž první čtyři jsou: staroindická, staroperská, asyrsko-chaldejsko-babylonsko-egyptská a řecko-latinská, ve které se spojila bytost Kristova s člověkem Ježíšem Nazaretským. Od roku 1413 žijeme v páté poatlantské epoše, ve věku duše vědomé. Po ní přijdou ještě dvě další epochy do konce poatlantské doby. Na tu pak budou navazovat ještě dvě další doby, ve kterých se má opět vše změnit, a to v tom smyslu, že vše bude opět měkčí, vodnatější, živější, tedy jako jakýsi odraz Atlantidy. Měsíc se opět spojí se Zemí a pomine také rozdělení člověka na dvě pohlaví. - A jak to bude vypadat, až bude člověk kráčet po třech nohách? Tomu se nyní chci věnovat.

Ukáži vám dva obrázky. Představují alchymistická znázornění člověka. Na prvním z nich je člověk celý tmavý, což má znázorňovat, že se jedná o člověka, který je zcela připoután k zemi, pozemského člověka. Na druhém ovšem vidíme jiného člověka. Vidíme tu člověka, který byl vzkříšen ve světle Kristově: budoucího člověka. Z jeho krvácejícího srdce vzlétá pták Fénix. Je velmi pozoruhodné, že i zde zůstávají nohy a pravá paže stále temné, zatímco levá ruka společně s hlavou jsou nakresleny světle. Jaký to má důvod? Dříve lidé věděli, že pravá strana člověka společně s dolní polovinou těla jsou částí člověka obrácenou k zemi, zatímco levá strana, do níž patří i srdce společně s hlavou, jsou k nebi obrácenou kosmickou částí. Šerpování je posledním pozůstatkem této staré moudrosti, i když se dnes při něm často zaměňuje pravá a levá strana.

Až v daleké budoucnosti pozemské, fyzické pomine - mohu zde na to pouze poukázat, mnohem více k tomu ale můžete nalézt v ezoterní literatuře - vznikne tím prostor pro duchovní. To je jeden ze základních zákonů; stejně tak nemůže duchovní element pronikat tam, kde je nahromaděno příliš pozemských sil, příliš materialismu. V místech, kde se jako zakrnělý lalůček „instinktivního mozku“ nachází náš poslední instinkt - čich, pracuje člověk na vývoji nového orgánu. Tento orgán se nazývá „*dvoulistý lotos*“ nebo také „*čelní čakra*“

Levý obrázek: „Zcela pozemský, přírodní, temný člověk podle planet a žvlů.“
 Johann Georg Gichtel, *Theosophia Practica. Eine kurze Eroffnung und Anweisung der drei Prinzipien im Menschen*, Berlin/Leipzig 1736.

Pravý obrázek: „Znovuzrozený člověk ve svém zrození v Kristu, v srdci, kterýžto hada zcela rozdrť.“ *Theosophia Practica*

neboli Ajna (Ajna - v sanskrtu rozkaz). A ačkoli místo je v duchovní oblasti poněkud zavádějící pojem - jen těžko ho budeme vyjadřovat v centimetrech - můžeme říci, že tento dvoulistý lotos vzniká právě tam, kde se postupně bude stále více a více vytrácet čichový orgán. A tento dvoulistý lotos je orgánem, kterým - již dnes - tvoříme své hodnotové soudy. Tímto orgánem můžeme rozlišit podstatné od nepodstatného a dobré od zlého.

Představte si následující situaci: koupili jste si obraz, je to úžasný obraz a každé ráno, když se na něj díváte, se z něj znovu a znovu ra-

dujete. Pak se ale jednou podíváte na obraz a radost už nepřichází, naopak si začínáte s pochybnostmi říkat, co jste to proboha jenom koupili. Váš úsudek se prostě postupně úplně změnil. Jindy se vám zase přihodí něco naprosto bezvýznamného: nějaký známý vám daruje nějakou naprosto nemožnou knihu. Založíte ji hned někam do police, protože podle vás je to jenom brak a nesmysly. Jednoho dne se ale nudíte a do ruky vám padne zrovna tato kniha. A jak v ní tak listujete, utkví váš zrak na pár řádcích a říkáte si: „Vida, tohle zní docela zajímavě.“ Čtete dál a zjistíte, že ta kniha je velmi poutavá. Úsudek o tom, co je podstatné, vzniká jen postupně. Mladí lidé mají samozřejmě potíže se s tím smířit a soudí vždy velmi rychle. Jak ale člověk stárne, přibývá mu zkušeností, že ten nejhbitější úsudek nebyl vždy ten nejsprávnější. Nejrychlejší úsudek vzniká v zásadě na základě činnosti našeho pozemského mozku, zatímco úsudek tvořený naším budoucím orgánem přece jen trvá o něco déle.

Když se nyní podíváme na druhý obrázek ještě jednou, můžeme v něm poznat obraz budoucnosti, ve které se bude znovu odrážet lemurská doba. Již jste pochopili, že si nemůžeme vývoj představovat tak, že vše na Zemi bude vypadat stále stejně jako dnes. Země prochází různými vývojovými fázemi, tak i dnešní pevná fáze zase zanikne. Tato fáze začala s dobou ledovou. Nemáme žádné vysvětlení pro to, proč začíná něco jako doba ledová. Nyní ale prožíváme protiklad doby ledové, ve které bylo vše postupně tvrdší a tvrdší. Vše se nyní stává teplejším a teplejším, led se stále více rozpouští a ledovce jsou menší a menší. Můžete si na základě toho představit, že v budoucnosti bude vše měkčí, vodnatější a živější. Zažijeme tak zrcadlový obraz Atlantidy. Samozřejmě se ale lidé nevrátí do své tehdejší podoby, nýbrž se vyvinou dále k její metamorfóze. Náš organismus se změní tak, že opět budeme vodní bytostí. Ovšem již ne se čtyřmi končetinami určenými k pohybu, nýbrž tak, že z nás zůstane jen naše levá strana. Zůstane zachována levá polovina trupu a také hlava, ovšem ve zcela nové podobě - velký mozek jako nositel dnešního intelektu již totiž ztratí svůj účel. Levá ruka, naše kosmická ruka, se posune směrem dozadu, do míst, kde dnes začínají naše dolní končetiny. Možná bychom si ji mohli představit jako svého druhu ocasní ploutev; takže v budoucnosti

budeme svou levou rukou kormidlovat a pohybovat se vpřed. Současně ale vyrostou oba okvětní plátky dvojlístého lotosu. To budou dvě nové končetiny člověka poté, co bude vývojem překonán dnešní intelekt. Tyto dvě nové končetiny budou naší orientací v tom úplně novém světě: budou naším smyslem pro dobro a zlo. Můžeme jim říkat třeba vnitřní kompas: Tak jako dnes pochází naše svědomí z našich minulých zkušeností, bude tento nový druh svědomí přicházet z toho, čím se pohybuje vpřed. To je tedy ona bytost kráčejíci zvečera o třech nohách, člověk budoucnosti, tak jak na něj poukazuje mýtus o Oidipovi. Nejprve existoval raný lemurský člověk, který se pohyboval díky čtyřem končetinám, nyní zde máme dnešního pozemského člověka kráčejícího po dvou a nakonec přijde budoucí člověk, který bude mít tři končetiny: dva lístky lotosového květu a levou ruku jako pohybové ústrojí - a to opět ve vodním prostředí.

Asi mi řeknete, že vám tu vykládám pohádky a že podobnými metamorfózami by se dalo vysvětlit cokoli. Ale až se později u oka a ucha dostaneme opět k embryologii, ukáží vám, že na vývoji člověka před narozením můžeme zažít ještě větší překvapení. Každopádně bych byl rád, abyste pochopili, že celý tento příběh souvisí s něčím zcela určitým, a sice s tou částí lidské duše, díky které dokážeme rozlišovat mezi dobrým a zlým. Tato schopnost je ve větší či menší míře zastoupena u každého. Anthropolosofický pojem pro tento duševní článek je *duše vědomá*. Již jsem zmínil, že dnes a příště budu pojednávat o duševních smyslech. Ukážeme si, že tyto čtyři smysly: čich, chuť, zrak a smysl pro teplo, vytvářejí v duši zcela určité *úsudky*. Čichové ústrojí rozvíjí díky charakteristickým vlastnostem procesu pachového vnímání usuzování o dobru a zlu. A oblast, duševní schopnost, ve které se to odehrává, nazýváme duší vědomou. Pokud se budete zabývat anthroposofií hlouběji, setkáte se s dělením vývoje lidstva na časové epochy trvající 2160 let. Je to dvanáctina platónského roku dlouhého 25 920 let. To je doba, během které oběhne jarní bod, neboli místo východu slunce v den jarní rovnodennosti, celý zvěrokruh. Nyní žijeme astrologicky v období Ryb. V tomto období je úlohou každého člověka, aby kdykoliv něco zažívá, usuzoval, zda je to dobré nebo zlé, ne, zda je to proveditelné, ale jestli to je morálně přípustné. Buď, anebo.

To je také celý problém s výstavbou jaderných elektráren a ničícím životního prostředí. Nemůžeme jen donekonečna koumat svým velkým mozkiem, co všechno se dá ještě udělat. Pokud si toho chceme všimnout, tak vše má svou morální hodnotu. A pak si musíme položit otázku zda - ano či ne - budeme dělat věci morálně. To patří neoddelitelně k duši vědomé. Člověk si musí vytvořit nový, *vlastním úsilím získaný* instinkt, tedy nový čichový orgán: dvoulistý lotos. Na něm závisí naše budoucnost. S ním je veden současný boj mezi morálním a nemorálním.

A můžeme si všimnout, že protisíly jsou dnes velmi silné. Všude je tomu tak: jakmile někde vznikne něco nového, okamžitě se objeví pokusy to zničit. Odpůrci moci nasazují všechny prostředky, aby lidské morální cítění zničily. Vidíme to stále: jako nejvyšší morálka platí to, co dělá většina - *cosi fan tutti* - to, co se *dělá*. Dříve to ale bylo to, co dělalo jen několik málo lidí - morálka vznikala tak, že výjimeční jedinci měli hlubší vhled - dnes se ale rozhlížíme kolem sebe, jaké je všeobecné mínění v nějaké věci, a to je určující pro všeobecně platnou morálku. To je velmi zřetelné například u otázek potratů a eutanázie. Tam vidíme mohutný útok těchto odpůrcích mocností na náš nový orgán pro morální úsudek, který má vzniknout, a který je doposud přítomen jako zárodek. Jistě to cítíte: morální usuzování nevzniká v davu; je to něco individuálního, něco, za co každý musí nést odpovědnost sám. Nikdo nemůže své vědomí upokojit tím, že si řekne: *vždyť to dělají všichni*. Každý to může zažít sám na sobě.

Vše, o čem jsme až doposud hovořili ohledně čichu, souvisí se znamením *Vodnáře (ZZ)*. Vodnář je ve zvěrokruhu obrazem člověka. A jak jsem již řekl: *Nos je lidský, nos je člověk*. Celá evoluce člověka se odráží v tomto orgánu. Naše evoluce od instinktivní bytosti zcela svázané se svým okolím až k samostatně usuzující individuální bytosti. K bytosti, která se chopila posledních pozůstatků instinktu v zakrnělém čichovém ústrojí, aby mohla rozlišovat dobré a zlé novým postupně se vyvíjejícím orgánem dvoulistého lotosu. Pak bude člověk také schopen zavraždit Zemi, a tím ji zachránit. Vodnář je obrazem člověka, který se vyvíjí a který nese za Zemi svou odpovědnost.

Nyní bychom se měli podívat na další ze smyslů, a to *chuť*. Zde máme co do činění s úplně jiným typem smyslového orgánu. Již jsem říkal,

že jsme nuceni vnímat pachy, protože musíme dýchat. Váš nos je, tedy pokud si ho neucpáte prsty, vždy otevřený. Tulení ho dokáže zavírat, my nikoliv. S ústy se to má trochu jinak. Jsou mnohem více naším soukromým vlastnictvím, naším vlastním prostorem. Když chceme něco okusit, musíme k tomu otevřít „dveře“. Pro vnímání chutí je velmi důležité, že nejprve musíme vždy něco pustit dovnitř. Nepřišlo vám to někdy na mysl? Pach vstupuje bez pozvání dál, ale chuť ne. Je to jednoduché, ale dává to hluboký smysl. Nemusíte s tím pro mě za mě souhlasit, ale je to tak, všechno u člověka je k něčemu dobré a něco se tím projevuje.

Chuťové vjemy se odehrávají ve své „tiché komůrce“. Chuť nás jen tak neprepadne. Chuť nás nikdy násilně nepoutá s přírodou. Zatímco pachy působí přímo na určité lidské pudy, chuť tak přímo nikdy postupovat nemůže; vždy k tomu musíme sami trochu přispět. A to můžeme například v kuchyni, když něco ohřejeme, povaříme, rozpustíme. To se může dít ale i přímo v puse. Ne se vším - třeba takový písek nerozpustíme, a tak ho ani neochutnáme - ale s mnohým to jde. Vezměte si třeba cukr. Suchý kousek kostkového cukru nemá žádnou chuť, dokud ho nerozpustíme. A jak se to děje? Pomocí našich slin, toho, čím jsme přispěli k procesu chutnání. Musíme látce vyjít vstříc. Sliny, které vstříc vysíláme, také vždy odpovídají tomu, co do úst vkládáme - stejně jako ke každému člověku přistupujeme jinak. Jídlo a vnímání chutí je vlastně intimní záležitost. Dalo by se to vyjádřit třeba tak, že když něco ochutnáváme, vstupujeme tím do intimního rozhovoru s látkou. Takto nemůžeme chápat třeba přivonění k růži, protože tehdy nemáme nic, co bychom vůni růže přinášeli v ústrety. Stáváme se „zcela a beze zbytku růží“. Ale s chutnáním to tak není, to je spíš vzájemný rozhovor s tím, co vnímáme. A to je úplně nová situace.

Samozřejmě můžeme také postupovat logicky. Můžeme si říct, že ústa jsou počátkem našeho trávicího ústrojí. Z toho vyplývá, že to, co ochutnáváme ústy, s čím vedeme v našich ústech onu konverzaci, je to, co jíme, co tedy následně polykáme. Tím se to stává naší součástí. S čichovým vjemem je to jinak. Nemůžeme žvýkat vůni. Ta se nestane naší součástí. Něco cítíme - a už je to pryč. Růže, ke které přivoníme, je sice zcela „v“ nás, ale jen prchavě krátce. Při chuťovém

vnímání to většinou zas tak krátce není. Nemůžeme sice říci, že vychutnáváme nějakou chuť neomezeně dlouho, ale chutnáme přinejmenším něco, co pak s námi bude mít delší dobu co do činění. Chuť je tedy vlastností toho, co přijímáme do sebe, čím se takřikajíc stáváme. A chvilku samozřejmě trvá, než zvážíme, čím že se to máme stát. Proto si musíme nejprve s dotyčnou látkou důkladně „promluvit“, než necháme věci zajít tak daleko. To je také úloha našeho velmi aktivně pohyblivého, starostlivého a pozorného jazyka. Mohli bychom ho také nazvat „strážcem prahu“. Stráží totiž práh mezi tím, co bylo makrokosmem - přírodou - a co se má nyní stát mikrokosmem - naším tělem.

Pozoruhodná je také souhra chuti, hmatu, smyslu pro teplo a životního smyslu, která se nám v ústech odehrává. Jazyk je přece také velmi jemný hmatový orgán, není-liž pravda? Zároveň pocítujeme, zda to, co jíme, je studené nebo teplé. A životní smysl nás varuje před tím, co nás bolí: například sambal¹, něco příliš horkého, rybí kost. A samozřejmě bez pomoci čichu chutná všechno jen na půl.

Nesmírně důležité je také dobré žvýkání potravy: při něm probíhá ono intimní setkání člověka s potravou. Naše sliny se při tom starají, aby další trávení proběhlo dobře. Není nic škodlivějšího než „bagrování“ potravy, metoda oblíbená především u dětí. I když našim dětem předkládáme jen hodnotnou stravu - pokud je příliš štědře zahrnujeme hlavně kašemi a ovocnými šťávami, nepřivykají od raného věku dobrému žvýkání, přitom dvouleté dítě již může s největším požitkem žvýkat chlebovou kůrku!

Intimní charakter chuťového orgánu můžeme zažít i jiným způsobem. Není žádnou náhodou, že vyplazování jazyka vnímáme zpravidla jako velmi neslušné. Je to gesto, kterým je vždy znovu znázorňováno zlo: čerti s vyplazenými jazyky, had se svým rozeklaným jazykem nebo třeba zlý vlk! Na druhou stranu jsme na to do určité míry zvyklí u svých psů; přijde nám dokonce milé, jak pes vyjadřuje svoje pocity pomocí ocasu a jazyka. Kdybychom ale tato gesta zažili poprvé, asi bychom s křikem utekli. U královských zvířat

¹ Sambal je pálivá omáčka původem z Indonésie tvořená směsí čili papriček a soli. V Nizozemsku je vzhledem ke koloniální minulosti mnohem známější, než v našich končinách. Pozn. překl.

jako jsou lvi, tygři nebo i naše kočky, je něco takového nemyslitelné.

Jak ale reálně používáme svoji chuť, díky které zkoumáme a ochutnáváme makrokosmos dříve, než jej pustíme dovnitř? K naší smůle není žádný smysl více zkažený než chuť. Začalo to velmi brzy, vlastně již v ráji. Zkuste si představit hada, jak svádí člověka pomocí vůně nebo nějakého úchvatného obrazu. Nesmysl. Had musel zaútočit právě na naši chuť, protože když se člověka zmocnil právě jen tam, mohl u něj něčeho dosáhnout. Chuť je právě ten smysl, se kterým už neumíme správně zacházet.

Když se vás zeptám, jak vám chutná, odpovíte mi: „Je to chutné,“ nebo „Je to bez chuti“. Ale to je právě pád do hříchu! S některými lidmi byste mohli dalekosáhle diskutovat, zda existuje něco jako pád do hříchu, nebo ne. Já ale docházím nutně k závěru: samozřejmě že došlo k pádu do hříchu, vždyť my dnes používáme chuť k tomu, abychom řekli, zda nám něco chutná nebo nechutná. Asi se teď ptáte: A to nemohl být skutečný záměr stvoření, abychom zjišťovali, co nám chutná? Není to koneckonců něco reálného? Ne, není! Musíte si uvědomit, že když něco ochutnáváme, přijímáme potom do sebe část kosmu, aby se stala částí naší tělesnosti, našeho nástroje, kterým máme být v kosmu činní. Když tedy bedlivě ochutnáváme, měli bychom si především ověřit, zda naše potrava tomuto nástroji vyhovuje. Ale o to zde nejde ani v náznaku! Nebo přinejlepším jsou tyto náznaky velmi nezřetelné. Mohu vás utěšit snad jen tím, že pokud se bude někdo několik měsíců stravovat jen vybranými lahůdkami na recepčních, nebude nakonec prahnout po ničem více, než po obyčejném chlebu s máslem a se sýrem a po sklenici vody! Není to dojemné? Člověk je sice nepoučitelný, ale něco málo se přece jen naučit může. Když už velmi dlouho jí pořád něco nezdravého, zvedne se v něm jakási prapůvodní touha, která se shání po něčem zdravějším. Je to přece úžasné, když pak zas ochutná vodu a kousek sýra a uvědomí si: „Něco tak dobrého jsem snad ještě v životě nejedl.“

Jsou tedy určité světlé okamžiky, ve kterých člověk něco opět skutečně ochutnává. Je tomu tak například i tehdy, pokud byl člověk dlouho nemocný. Pak třeba dlouhou dobu nemohl jíst a nyní dostává nejprve jen polévku. A co vnímá svou chuť? Něco úplně jiného, než jestli je to chutné nebo ne. Místo toho vnímá, zda je to zdravé nebo

nezdravé. A to jsou dvě jediné skutečné kvality chuti: jestli je něco zdravé nebo nezdravé.

Způsob, jakým má člověk používat chuť, je nám všeobecně naprosto vzdálený. Začíná to již v nejranějším dětství mlsáním. Měli bychom se snažit uvést svou chuť opět do stavu, kdy nebudeme chtít vědět, jestli je něco chutné nebo ne, ale zda je něco zdravé nebo nezdravé. Každá nová dietologie by se měla zaměřit tímto směrem. Nezachráním nás tabulky, ve kterých bychom mohli vše vyčíst podle obsahu uhlo- hydrátů a vitamínů. Potřebujeme si vyvinout vlastní smyslový orgán. Jen to nám k něčemu bude, neboť to bude vycházet z nás samotných a nebude to jen předepisováno zvenku. A jediná otázka, která má při vývoji tohoto orgánu význam, zní: „Je to zdravé nebo nezdravé?“ Pokud dokážete najít odpověď, dospějete také ke zdravé dietě. Souvisí to nejen s kvalitou, ale i s kvantitou. Chutí se také můžete učit ověřovat, *kolik* toho máte sníst. Lékař a psychiatr Zeylmans van Emmichoven (1863-1961), první předseda Anthroposofické společnosti v Nizozemsku, vždy říkával: „Člověk přesně pozná poslední sousto, které má ještě sníst, a přesně pozná to následující sousto, které již nepotřebuje!“ Já tomu říkám „Zeylmansovo sousto“. Tím si získáváme určité ohraničení: Kolik skutečně potřebuji; kolik tekutin ještě musím k jídlu doplnit? Při tomto rozhodování nám může pomoci také další smyslový orgán, životní smysl. Takové ohraničení je nutné i v duchovní oblasti. Člověk může také požívat příliš mnoho ducha ve smyslu: už toho sice hodně vím, ale chtěl bych vědět vše. Naše kultura již dlouho strádá přebytkem informací. Naše duchovní trávení na tom není dobře.

Pomocí chutí byly dříve objevovány i všechny léky. První bylinkáři chodili přírodou a ochutnáváním zkoušeli, zda nějaká květina účinkuje na játra, na ledviny nebo na oči. Tento úsudek získaný pomocí chuti se má znovu stát naším mistrem v péči o naše zdraví.

Oblast, která nám umožňuje mít ještě *zdravý rozum*, se v anthroposofii označuje jako *duše rozumová*, nebo také *citově-rozumová*. Musím používat dva výrazy, protože jádro toho, co mám na mysli, se nám poněkud vytratilo z jazyka. Je to složitý pojem. Když se ale zamyslíme nad obsahem pojmu „zdravý rozum“, tak se mu trochu přibližujeme. Často zaměňujeme rozum s intelektem, přičemž právě

intelekt se často od rozumu velmi vzdálil. Ve svém nitru ale stále ještě víme i o svém zdravém rozumu. Příležitostně se tohle vědění projeví i navenek. To je to, co dokáže vystihnout, jestli se děje něco nesmyslného nebo smysluplného. Zda něco v sobě má přece jen trochu rozumu, a zda je to zdravé. To tedy označujeme jako rozumovou nebo citově-rozumovou duši. Jak jsem již řekl, nemá nic společného s intelektem, ale také ne pouze s city, neboť city jsou svým způsobem nevědomé, snivé, zatímco „citově-rozumová“ duše se drží přibližně na rozhraní mezi bděním a sněním. Je středem člověka, tím posledním, co jsme si uchovali ještě z ráje, posledním malým kompasem, který říká: „To je zdravé!“ nebo „To není zdravé!“.

Chuťové kvality dokážeme rozlišovat mnohem lépe než čichové. Rozeznáváme slané, kyselé, sladké a hořké. Slané je nejkonkrétnější, je to chuť jedné látky: soli. Kyselé, sladké a hořké jsou všeobecnější označení. Velkým počtem chuťových pohárků umístěných na svém jazyce dokážeme všechny tyto chuti rozlišit. Je to uspořádáno tak, že v přední části jazyka máme pohárky vnímající sladké, slané a kyselé, zatímco hořké vnímáme hlavně v zadní části jazyka. Uprostřed pak je kruhová oblast, která je v zásadě necitlivá na chuť. Pokud nám tedy lékař předepíše lék tvořený tabletkami se sladkou polevou, neměli bychom je cucat jako bonbóny, protože pak si při polykání užijeme plnou dávku hořké chuti právě vzadu na jazyce.

Pojďme se na tyto čtyři chutě podívat podrobněji. Začneme samozřejmě sladkým, vždyť co bychom si počali bez „sladkostí života“! Pokud si dáme do úst trochu mouky, která nemá žádnou chuť, začne v puse asi po minutě chutnat sladce! Toho dosáhneme svými metabolickými a trávicími schopnostmi: zpřijemníme si ji. S kyselým už je to horší, tam se musíme namáhat více, musíme se trochu přemoci a prostě to vydržet. U kyselého se v nás něco svírá, stahuje k sobě. A se solí je to ještě těžší, té dokážeme vydržet jen malou špetku. Zvládneme sníst celý talíř sladké kaše nebo kysela, ale celý talíř soli - to skutečně ne. Slané si dávkujeme po troškách, stejně jako hořké. Na druhou stranu je nutně potřebujeme. Bez soli nám jídlo moc nejede. Možná znáte pohádku o princezně, která řekla, že má svého otce ráda jako sůl v kaši. Byla za to vyhnána. Teprve o mnoho

let později, když ji její otec - aniž to věděl - navštívil a ona mu připravila kaši bez jediného zrníčka soli, pochopil, jak moc ho milovala. Zatímco tedy sladké souvisí se střední oblastí lidské duše, s oblastí nesamostatnou a nevědomou, probouzí v nás kyselé něco víc: osvěžuje nás. Není náhoda, že malým dětem dáváme nejprve sladké a teprve později také kyselé. Se slaným čekáme ještě déle, neboť je pro děti dokonce životu nebezpečné. Sůl plně a zcela probouzí. Dobří kuchaři a kuchařky vědí, že do jídla se musí přidat právě tolik soli, aby vyplula napovrch jeho chuť, která v něm do té doby ležela ukrytá. Samotná sůl by se ale do chuti vůbec projevit neměla. Zatímco sladké a kyselé chutná samo o sobě, je uměním soli, aby se jejím prostřednictvím projevíly ostatní chuti. Když jím vajíčko, nechutná samotné téměř nijak. Když ho ale tak akorát osolím, necítím ještě chuť soli, ale vajíčko mi chutná lépe! To je ve skutečnosti hluboké mystérium.

Teď udělám takový skok a doufám, že mě budete moci sledovat. Sůl souvisí s myšlením. Myšlení objasňuje něco jiného a zapomíná samo na sebe. Myšlení nechopuje sebe samo, ale vždy něco jiného. Když pozoruji pampelišku a pak se podělím o své myšlenky o ní, nebudu mluvit o svých myšlenkách, ale o pampelišce. A pokud to budu dělat dobře, budete za chvíli vědět lépe, jaká pampeliška je.

To proto, že jsem vám ji „osolil“. Člověk jako myslící bytost, na rozdíl od zvířat, je na sůl odkázaný. Možná jste slyšeli, že římscí legionáři nebojovali, pokud nedostávali kromě svého žoldu s výplatou také pytlík soli. Sůl je latinsky „sal“ a od toho pochází třeba francouzské slovo „salaire“, mzda. Sůl tedy souvisí s myšlením. Kyselé oproti tomu působí osvěživě, povzbudivě; a sladké má na svědomí, že se cítíme příjemně. Hořké pak vyžaduje vždy určitý způsob vědomého sebezapření: člověk musí nasadit svou vůli. Proto také malé děti nikdy nechtějí hořké, teprve když jsou starší, řeknou si někdy statečně: „Já bych chtěl dnes taky cikorku!“. Musely se nejprve dostat trochu dál, aby to mohly snést. Dospělý pak musí občas spolknout i hořkou pilulku. V tom se hlásí o slovo stejný princip, jaký jsme poznali u bolesti a životního smyslu. Necítili bychom se nikdy plně lidmi bez bolesti, bez hořkosti života, bez toho, abychom se museli o něco snažit. To oslovuje naši vůli. Když člověk dává dítěti jen sladkosti a

ani později nic hořkého, tak z něj nikdy nevychová dítě se silnou vůlí.

Až doposud jsme pojednávali o chuti v užším smyslu: o tom, co do sebe ze světa přijímáme. Ale chuť má co dělat i s tím, co ze sebe vydáváme. Především ta podivuhodná skutečnost, že *stejnou oblastí, kterou přijímáme potravu, také mluvíme*. Samozřejmě nejlépe ne současně. Avšak takový *šťavnatý*, dobře okořeněný příběh je jistě příjemnější než suchý, neslaný nemastný výklad. V této oblasti saháme k velmi živým charakteristikám: mluvíme o „suchých slovech“, „hořké pravdě“, „hrubé řeči“. Známe dobře „pichlavé“, nebo dokonce „jedovaté“ poznámky.

A jde to ještě dál. Přemýšlejme o tom, jak vůbec ve světě vnímáme *kvality*. Všichni víme, co to znamená, když má někdo dobrý vkus. Nemyslí se tím, že naprosto přesně ví, jak mají chutnat krokety. Myslí se tím, že se umí dobře oblékat, že má pěkně zařízený pokoj nebo dům a tak dále. Je vlastně velmi pozoruhodné, že pro úplně jinou oblast používáme výraz „dobrý vkus“! Z čeho to vzniklo? Již jsem vám říkal, že když ochutnáváme, jsme právě na rozhraní, kde se substance, která je ještě stále součástí vnějšího světa, má stát vnitřním světem, naší vlastní asimilovanou substancí. A co ochutnáváme? Zda nám to prospěje. Zda je to pro nás zdravé nebo nezdravé, o co tu v podstatě jde? Jde o to, co nás tvoří. Můžeme to nejspíše přirovnat k procesu oplodňování: něco životadárného.

Vlastně při ochutnávání zjišťujeme, čím nás to svět hodlá oplodnit a jestli nám to svědčí či ne. A ten okamžik zlomu, ve kterém do nás vstupuje svět a utváří nás, si uvědomujeme, když vnímáme chuť. No a co dělám, když se určitým způsobem oblékám, když si zařizuji pokoj nebo s někým mluším? Když jím, drtím svými ústy život; když mluším, oživuji tím odpadní látku tohoto drcení - kysličník uhličitý, tím působím tvořivě, oplodňuji svět. Takže nejen že kosmos

²Německé *Geschmack* znamená zároveň vkus i chuť. Stejně slovo pro oba významy má také většina evropských a světových jazyků. Čeština je v tom to ohledu jen zdánlivou výjimkou, protože slovo vkus pochází z ruštiny, kde, jak možná tušíte, znamená chuť. Nicméně tato naše drobná výjimečnost učinila z následujících úvah značně tvrdý překladatelský oříšek. Proto prosím laskavého čtenáře, aby vzal při dalším čtení tuto okolnost v potaz a považoval slova chuť a vkus na chvíli alespoň etymologicky za jeden výraz. Pozn. překl.

tvoří *nás*, dává nám oděv a přístřeší, nýbrž my dáváme vždy svou odpověď, reakci. A tou je naše *kultura*. Když mluvíme o kultuře, míníme tím i vkus. Je něco vkusně zařízeno? Takže na jedné straně nám kosmos daruje substance, které do sebe přijímáme, a na přechodu z vnějšího světa ochutnáváme. Na druhé straně dáváme my něco velice podobným procesem světu a k tomu používáme stejný výraz: chuť a vkus. Tak jako nás svět obléká svým hávem, tak také my oblékáme svět. Trochu přesněji řečeno: zároveň s tím, jak se v nás svět přeměňuje z makrokosmické na mikrokosmickou substanci, přeměňujeme svět i my. To je to, co máme na mysli výrazy chuť a vkus.

Můžete si všimnout, že chuť zasahuje mnohem hlouběji než čich. Když budete například v bibli hledat nejpůsobivější podobnosti, tak to jsou podobnosti o hladu a žízni. Když chcete vyjádřit ty nehlubší touhy, saháte po výrazech pro hlad a žízeň, to je něco zdánlivě zcela zevního. Jídlo je přece vždy něčím posvátným, stejně jako je něčím posvátným i utváření kultury. Nejprve: svět oplodňuje člověka, následně: člověk oplodňuje svět. Existuje pozoruhodné egyptské vyobrazení, na kterém vidíme, jak se faraón bezprostředně nechává oplodňovat mlékem nebeské krávy (viz obrázek na straně 96).

Naše oplodňování světem zasahuje mnohem dále než jen do oblasti výživy. Říkáme, že přijímáme látky. Známe i učební látku. Tak můžeme polykat i knihy. A samozřejmě některá kniha nebo přednáška může být také pěkně nestravitelná. V zásadě nerozlišujeme mezi duchovní a pozemskou potravou. V principu jde o to samé. Myslím, že je to krásně vyjádřeno v verších Angela Silesia: „Hle, neživí nás chléb. To, co ve chlebu nás sytí, je věčný boží duch, slovo proměněné v žití.“

Je iluzí věřit, že atomy nebo látky nás mohou učinit zdravými. Jsme uzdravováni vždy oním plodivým procesem. A to může být někdy i hořké. Není to úžasné, že i životní události, životní *zkoušky* jsou popisovány výrazy z oblasti chutí? Hořká zkušenost, kyselý dědek, sladoučké děťátko. Je velmi zajímavé, že ve starém Egyptě, kde se významná část kultury odehrávala v lodích na Nilu, měli stejné slovo pro loď, životní zkušenost a chuť. Je to překvapivé: loď na řece, chuť na jazyku a zkušenost, kterou procházíme, skrze kterou se

setkáváme s *osudem*. A tento životní osud je ve skutečnosti nejvyšším oplodněním člověka. Při všech zkouškách, kterými musí člověk projít, by si vlastně měl klást otázku: nepatří to k mojí „potravě“? Nemohu snad i ze smutných a nepříjemných zážitků, nebo snad právě z nich, čerpat velkou uzdravující sílu? Víme, že největší uzdravující sílu mají hořké látky. Nemůžeme se snad také nepříjemnými zkušenostmi stávat zdravějšími a silnějšími?

To vše jsem vám chtěl povědět o chuti. Znamením zvěrokruhu, které má co dělat s chutí, jsou *Ryby* (H). Na to ukazuje již tvar rybího těla. Chuťové buňky, jaké má člověk na jazyku, mohou být u ryby umístěny po celém těle, na vnější straně samozřejmě. Ryba je takový plavoucí jazyk. Při úpravách pitné vody jsou ryby používány jako pokusní živočichové, aby bylo vidět, jestli je voda zdravá. Nejpozoruhodnějším fenoménem u ryb jsou produkty pohlavních orgánů, které u žádných jiných tvorů nezabírají tolik místa a nejsou produkovány v takovém marnotratném množství jako při tření ryb.

Znamení Ryb je také zvířetníkovým znamením Krista. Kristus je pá-nem léčivých sil a ryby souvisí s léčivými silami světa. Znáte všichni příběh o Tobiášovi, ve kterém je to vyloženo tak zřetelně. Proto je také v biologicko-dynamickém zemědělství zcela vědomě postaveno do popředí to, čím může Země podpořit zdraví, a jsou vyhledávány kosmické léčivé síly. Teprve tím se stává potrava skutečně zdravá. Samozřejmě je milé, když je potrava přitom i chutná a netrápí ji příliš mšice. Ale je to nej důležitější? A přežije lidstvo, když budeme dbát pouze o to? To je otázka, kterou vám chci položit. Na čem skutečně záleží, je to, jestli si uchováme dost životních sil. A jestli dáme vůbec nějakou šanci bytosti, která nás pro náš osud činí plodnými a která při utváření našeho osudu pomáhá. To je náš úkol: vytvořit křesťanskou kulturu. A to je opět otázka „dobrého vkusu“.

V tomto smyslu by bylo lepší nehovořit o „přírodní“ stravě. My přece v zásadě nejíme žádnou přírodní stravu. To dělají zvířata. My jíme „kulturní“ stravu. Zemědělství je kultura. Musíme si jen položit otázku, zda chceme usilovat o zdravou nebo škodlivou kulturu. A péčí o zdravou kulturu vzchází „zdravá kulturní strava“, z níž si pak připravujeme pokrmy, které nás nasytí. Kultura a kultus se mají opět sjednotit. Zdravé je neodlučně spjaté s léčivým a léčivé s posvátným,

se svátým, se svátým Duchem, jenž milostiplně vychází z Boha Otce a Syna.

Rád bych ještě nakonec poukázal na jeden aspekt. Nejde totiž jen o to, odkud naše potrava pochází, ale také o to, jak s ní nakládáme. Zamysleli jste se někdy nad tím, proč nejíme žádné květiny? Sice květy akátů nebo bezu můžeme opékat obalené v mouce, a tu a tam najdeme okvětní lístek v marmeládě. A jíme přece také květák. Jenže na druhou stranu nikdo nepůjde někomu blahopřát s květákem v ruce. Co vlastně jíme? Má se za to, že uhlohydráty, bílkoviny, tuky a minerály. Já sám jsem nikdy nic takového nepozrel. Zním pouze různá jídla. A ty musí někdo přichystat. Než se něco dostane na stůl, musí se to napřed v kuchyni uvařit. Jádrem kuchyně je vždy v určité podobě oheň. Bez ohně by nebyla žádná kultura. Nejprve ovšem muselo být vše „předvařeno“ sluncem venku. Jaký vliv má slunce na rostliny? Vede je - pokud nezasáhneme a nesklidíme své výpěstky dříve - ke květu a dále. Nej velkolepějším obrazem slunce jsou květiny. Co děláme v kuchyni? Když kořeny, listy a stonky vaříme, tak je vlastně „prokvétáme“. A to všechno servírujeme v miskách, mísách a talířích z jemné keramické hlíny, která také musela projít ohnivým procesem, a je pokud možno ozdobena vkusnými květinovými motivy. A jako doplněk si k tomu ještě postavíme kytičku ve váze na ubrus s květinovým motivem. Asi už vás napadá: nejíme sice žádné květiny, ale všechno dovádíme do „procesu kvetení“. Dokonce i jednotlivé pokrmy upravujeme tak, aby byly pastvou pro oči.

Víte, jaké ústřední postavení zaujímá stravování v naší kultuře? Naše každodenní jídlo nás pozvedá z každodennosti. Neboť se sami také připojujeme k procesu kvetení: u stolu se cvičíme v tom být sami květinou. - Je jen několik málo míst, na kterých není přípustné vést spory: v kostele, na hřbitově a u stolu. Hádat se a rozhořčeně odcházet nesevřelí zažívání ani společenství.

U stolu se vlastně setkávají tři kultury. Pro tělo je to kultura přípravy jídla. Ta pochází z minulosti. Pro duši je to kultura zařízení domu, pokoje, prostírání, oblečení a chování. Tím jsme v současnosti. A pro ducha je to kultura rozhovoru, a ta říká: družnost, výměna životních zkušeností, plánování; oplodňování a podněcování budoucnosti. Bez hudební kulisy se při tom obejdeme.

Albert Soesman